

MOHÁCSI MÁRTA*

TANULÁS ÉS VERSENYKÉPESSÉG REGIONÁLIS MEGKÖZELÍTÉSBN

LEARNING AND COMPETITIVENESS IN REGIONAL APPROACH

ABSTRACT

The knowledge-based economy not only changes the operation methods of economy, but re-evaluates the human relations and institutions operated by it. With all this, the problem of learning carrying the capacity of knowledge will also be reconsidered. In the European Union the human resource belongs to the factors that influence the competitiveness of the member countries. The carrier, the developer and the utilizer of knowledge capital is the self-fulfilling person with a determined intention for learning. The human factor becomes an economic factor, where the individual's will, learning inclination and learning ability transforms into competitive edge. The individual and institutional knowledge is created from formal learning and through experience. One of the most important characteristics of knowledge economy is the demand for creative and highly trained employees. Based on these factors, our conception on education and labour market alters. When planning the development processes of education and vocational training, it is practical and justified to consider those regional particularities that appear in the socio-economic environment. This paper seeks the answer to the question of how could individual learning become an economic competitive factor.

1. Nemzetközi környezet, tudásalapú gazdaság

Az Európa 2020 a következő évtizedre szóló európai uniós növekedési stratégia. Célja, hogy változó világunkban az Európai Unió gazdasága intelligens, fenntartható és inkluzív legyen. Az Európa 2020 három prioritása: intelligens növekedés: tudáson és innováción alapuló gazdaság kialakítása; fenntartható növekedés: erőforrás-hatékonyabb, környezetbarátabb és versenyképesebb gazdaság; inkluzív növekedés: magas foglalkoztatás, valamint szociális és területi kohézió jellemezte gazdaság kialakításának ösztönzése.¹

A Magyarországot érintő legnagyobb kihívások az üzleti innováció és a versenyképesség előmozdítása, fenntartható infrastrukturális fejlődés, a foglalkoztatás és a társadalmi kohézió szintjének növelése és a természeti erőforrások hatékony felhasználása. Napjaink tudás-alapú vagy tanulás-alapú gazdaságában az innovációs képesség és a térségek kívánatosnak vélt gazdasági folyamatai között szoros összefüggés áll fenn. A tanulás és innovációs képesség révén a régiók nehezen utánozható, egyedi erőforrásokra tesznek szert, amelyek segítik őket a területi versenyben történő helytállásban.²

A tudásalapú gazdaság fogalma, értelmezése elsősorban a gazdaságpolitikai elemzésekben, dokumentumokban jelenik meg. A fogalmon a felgyorsult információáramlást, a tudományos élet és a gazdaság összefonódását, a tudás gazdasági felértékelődését értik.³ A tudásalapú gazdaság az OECD definíciója szerint olyan gazdaság, amely közvetlenül a tudás és az innováció teremtésén, elosztásán és felhasználásán alapszik. A tudás nagyon sokrétű, amely széles értelemben magában foglalja az emberek konkrét és általános ismereteit, tapasztalatait, intuícióit, kreativitását, készségeit, a dolgok megértését és megítélését, értékekről alkotott véleményét.

* Mohácsi Márta PhD, főiskolai adjunktus, Nyíregyházi Főiskola Társadalom- és Kultúratudományi Intézet.

Egyik metszetét a tanulás során megszerzett ismeretek, információk összessége adja, a másikat az a képesség, készség, amely általánossá teszi az embert, hogy ezen információkat a gyakorlatban felhasználja, hasznosítsa. Az emberben lévő tudás, ismereteket, készségeket, képességeket és magatartásbeli tulajdonságokat sikeres, problémamegoldó cselekvéssé alakít, ami egyben a közvetlen tudásalkotás képességének megnyilvánulása.⁴ Különbség van a tudásalapú gazdaság és a tárgyi alapú gazdaság, szerveződési formái, munkaerőforrása, vállalati jellemzői és térszerveződése között (1. táblázat).

1. táblázat. A tárgyi alapú gazdaság és a tudásalapú gazdaság főbb jellemzői

Table 1. The main characteristics of object-based and knowledge-based economy

Jellemzők	Tárgyi alapú gazdaság	Tudásalapú gazdaság
1. A gazdaság szerveződési elvei, formái	hierarchikus, bürokratikus, vertikális hálózatok	egyenrangú, team-szerveződés, horizontális hálózatok
Verseny alapja	alacsony költség	magas hozzáadott érték (minőség)
Fő erőforrás	fizikai javak, pénztőke	kapcsolati tőke, tudástőke
Növekedés forrásai	tőke és munkaerő	tudás és innováció
2. Munkaerőforrás	feladat végrehajtása, előírt teendők	problémamegoldás, nagyfokú önállóság
Ösztönzés	jövedelem	jövedelem, „kihívások”, vonzó környezet, bérén kívüli juttatások
Felsőoktatás	„diplomagyár” alap kutatások	„tudásgyár” spin off cégek
3. Vállalati jellemzők	független vállalatok	stratégiai szövetségek, hálózatok, klaszterek
Vállalati szerkezet	nagyvállalati dominancia, stabil	vállalkozókészség (KKV-k), változó
K + F szerepe a vállalatnál	mérsékelt, esetleges	erős, folyamatos
4. Térszerveződés	top-down irányítás	bottom-up szerveződés
Területi kormányzatok	alárendeltek, passzívak	önállóak, aktívak
Vállalati versenyelőnyök térbelisége	nemzeti	lokális, regionális

Forrás: Lengyel, 2005, 196. p.⁵

2. Tanulási elméletek, tanulási modellek

Carroll és Bloom,⁶ a „mastery learning” elmélet kidolgozói a megtanulás fokát, mint komplex mércét közelítik meg az oktatás folyamatában. A megtanulás fokának változóiként értelmezik: a rendelkezésre álló időt, a kitartást, az adottságokat, az oktatás minőségét, az oktatás megértésének képességét. A „mastery learning” elmélete az eltérő adottságokhoz rendeli az egyénileg eltérő tanulási idő mennyiségét. Az elmélet a személyiségközpontú oktatásirányításnak egy lehetséges változata. Domináns, lényegi gondolatai és elvei irányt mutatnak a tanítási-tanulási folyamat hatékony szervezéséhez.

Az 1970-es évektől kezdve a szakirodalom három fő tanulási környezetet különböztet meg: formális, nonformális, informális. A Lifelong Learning oktatáspolitikai modellje a tanulás egyetlen lehetséges esetét sem zárja ki. A folyamatos tanulás fogalmát három kategóriával írja le: formális, nonformális, informális.

Formális tanulási környezetet jelent a felsőoktatást is magában foglaló iskolarendszerű képzés, mely jellemzői közé tartozik: a bemeneti-, a folyamat- és a kimeneti szabályozás; a

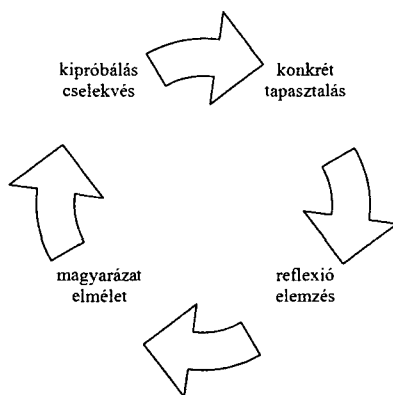
megszerezhető bizonyítványok, illetve a képzések jogszabályi rendezettség és a professzionális tudástámogatók jelenléte.⁷

Az Európai Unió által 2000-ben kiadott definíció alapján, a nem-formális tanulás fogalmában a legfontosabb kritérium a tanúsítvány hiánya, tehát minden olyan tanulási folyamat, ami szervezett de bizonyítvány, tanúsítvány megszerzése nélkül végződik, az nem formális tanulásnak tekinthető. A CEDEFOP (az Európai Unió Szakképzésfejlesztési Központja) által javasolt megfogalmazás szerint a nem formális képzés esetében hiányzik a tanulási célkitűzés.⁸ Az informális tanulás, nem szervezett keretek között zajlik, azaz képzőintézményektől és curriculumtól független tanulás. A tanulót támogató személyek nincsenek jelen, vagy nem professzionális személyek segítik a tanulási folyamatot.⁹

Az Európai Unió területén lévő összes felsőoktatási intézmény vonatkozásában a képzési modulokat és a képzési programokat tanulási eredmény formájában kell mérni. Az oktatás területén lévő nemzetközi trendek azt mutatják, hogy a hagyományos oktatóközpontú megközelítés a diákközpontú megközelítés felé mozdul el: azaz a súlypont immár nem csak az oktatáson van, hanem azon is, hogy a hallgatóktól milyen tudáselemeket várnak el az adott modul, illetve program elvégzésekor.¹⁰ Troy B. Wiwczaroski érvel, hogy nagyobb hangsúlyt kell helyezni a „viselkedési tanulási célok(ra)” az oktatásban.¹¹

A diákok többsége nem nyújt egyenletes teljesítményt minden tantárgyból, ezért a tanulócsoporthoz a tanulás új jelentésének megismerésére kerül sor. Az új módszer a tapasztalati tanulás. A tapasztalati tanulásban a résztvevő saját élmény útján szerzi meg azokat az ismereteket, sajátítja el azokat a készségeket, begyakorolja azokat az algoritmusokat, melyet későbbiekben alkalmazni tud. A tapasztalati tanulás érdekes érzést nyújt a résztvevők számára, hiszen önmaguknak köszönhetik a felismerést, aktív részesei lehetnek a tanulási folyamatnak, ezáltal könnyebben elsajátítják az ismeretet. A tapasztalati tanulás modelljét David Kolb¹² készítette el (1. ábra).

1. ábra. A tapasztalati tanulás modellje
Figure 1. The model of experiential learning

Forrás: David Kolb (1976) modellje alapján saját szerkesztés

3. Tanuló gazdaság, régiós verseny

A régió területfejlesztési szempontból olyan társadalmi-gazdasági tevékenységet jelent, amely az őt alkotó „részek” szoros együttműködésére és érdekazonosságára épül. Jellemből adódóan a földrajzi térben a közigazgatási egységek – megyék, régiók, tartomá-

nyok, országok – összességében a regionalizáció az „állandóságot”, a regionalizmus folyamatának eredményei a makroregionális térstruktúrák viszont a „változékonyságot” képviselik. A régió mindkét esetben a földrajzi térben tapasztalható sokszínűség viszonyai között társadalmi, gazdasági, kulturális téren megnyilvánuló homogenitást képvisel.¹³

Lengyel¹⁴ szerint a regionális versenyképesség nem más, mint a régiók képessége relatíve magas jövedelem és foglalkoztatottsági szint tartós létrehozására, miközben nemzetközi versenynek van kitéve. A regionális versenyképességben a regionális politika két hagyományos célja (a hatékonyság és a méltányosság) együtt szerepel.

A modern technológia alkalmazása, a tudásalapú társadalom nagy tömegben igényli a kiművelt emberfőket, felkészült szakembereket. Olyan munkaerőre van szükség, amely széles látókörrel, viszonylag önállóan el tud igazodni bonyolult helyzetekben: képes a jelentkező problémákat felismerni, kezelni, megoldani.¹⁵

A tudáspiaci verseny kialakulásával a verseny erősödik az intézmények között a hallgatókért, az állami támogatásért, a szabad forrásokért, a munkaadók támogatásáért. Az intézmények már nemcsak egymást minősítik, hanem a társadalomban olyan külső értékelések is születnek, amelyek teljesítményük szerint nyilvánosan is rangsorolják az intézményeket.¹⁶ A tudásalapú társadalom és gazdaság hatásaként kialakulóban vannak azok a regionális területi egységek, ahol a gazdaság átlagosnál gyorsabb fejlődése révén az oktatás és képzés szélesebb lehetőségei teremődnek meg.¹⁷

Mindezek alapján joggal tehető fel a kérdés, mennyiben beszélhetünk új folyamatokról és régi struktúrákról az oktatásban, avagy csupán részrendszerek autonóm fejlődése zajlik, s a szinkronitás hiánya okoz szükségszerű feszültségeket.¹⁸

4. Oktatási mutatók, tanuló régiók

4.1. Felsőoktatási tanulási keretek

A magyar felsőoktatás fejlesztésének elsődleges feladata a képzési kimenetek és a gazdasági igények közötti összhang erősítése, a képzési tartalmak minőségelvű fejlesztése, ezek eredményeként a foglalkoztatás és a gazdaság versenyképességének javítása. A magyar felsőoktatás fő problémái nem elsősorban a diplomások számában, hanem az oktatás szerkezetében és általános minőségében keresendők. A magyar felsőoktatás fejlesztésének elsődleges célja, a munkaerőpiac számára jobban megfelelő képzési szerkezet kialakítása, és a képzés minőségi átalakítása, amely hozzájárul a gazdaság versenyképességének javításához.¹⁹

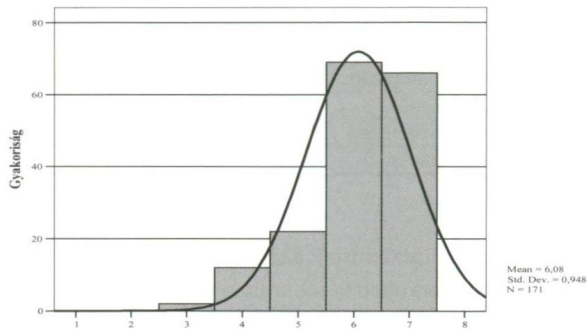
A társadalomtudományok arra vállalkoztak, hogy a vészjelzéseket kommunikálják a gazdaságra, a civil társadalomra, és a mindennapi életünkre vonatkozóan és a kifejtett hatásokat számszerűsítsék.²⁰

Empirikus kutatásomban az Észak-alföldi régió legnagyobb felsőoktatási intézmények vállalati kapcsolatait vizsgáltam. Arra kerestem a választ, hogy a régió munkaadói milyen képességeket és készségeket várnak el a végzett hallgatóktól. A cégvezetők arra is választ adtak, hogy mennyire hasznos és értékes az tudás amelyet a Debreceni Egyetem nyújt.

Hipotézisem szerint az egyetemen megszerzett tudás a munkaadók szempontjából – függetlenül a vállalkozások tulajdonosi, szerkezeti, ágazati jellemzőitől – egyaránt hasznos és értékes. A hasznos-értékes fogalom párt vizsgáltam az alábbi két ábrával. A munkaadók szemszögéből mennyire hasznos és mennyire értékes az a tudás, amelyet a Debreceni Egyetem adott a már végzett hallgatói számára. Az egytől hétig terjedő skálán kapott vélemények gyakorisági eloszlása jobbra eltolt aszimmetrikus eloszlást mutat, ami azt jelenti, hogy a választások a nagyobb értékekre (6–7) estek a legnagyobb gyakorisággal. Ez a hasznosság mértékét mutatja (2. ábra).

2. ábra. Az egyetemen szerzett tudás hasznossága**Figure 2. The usefulness of the knowledge acquired at the university**

Az egyetemen megszerzett tudás az Ön cége szempontjából mennyi hasznos?

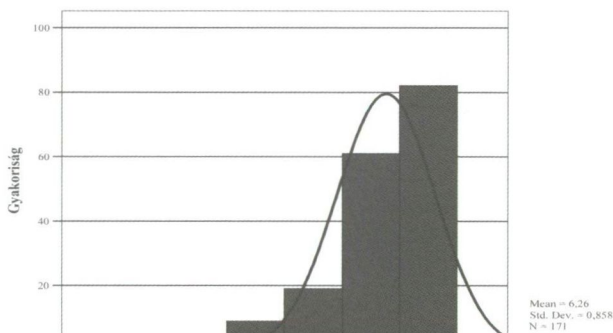

Forrás: empirikus vizsgálat alapján SPSS.

Az elvárások megoszlása az egytől hétig skálán egy jobbra eltol (másképp megfogalmazva balra lejtős) képet mutat, tehát a válaszadók közül kb. 140-en választották a 6-os vagy 7-es értéket. Az ábra azt mutatja, hogy a cég szempontjából mennyien tartják értékesnek az egyetemen megszerzett tudást (3. ábra).

3. ábra. Az egyetemen szerzett tudás értékessége**Figure 3. The value of the knowledge acquired at the university**

Az egyetemen megszerzett tudás az Ön cége szempontjából mennyire értékes?

Forrás: empirikus vizsgálat alapján SPSS

4.3. Felnőttképzés régiós összefüggésben

Az Országos Statisztikai Adatszolgáltatási Program (OSAP) képzésekre vonatkozó adatfelvételei megmutatják a fejlődési pályákat. Az OSAP 2013 régiókra bontott táblázatából kiderül a magyarországi képzést folytató intézmények száma (2. táblázat).

Regionálisan vizsgálva a képzésbe belépettek számának arányát, a képzés jellege szerint jelentős eltéréseket találunk. A szakmai továbbképzés területén 2013-ban Közép-Magyarország, Nyugat-Dunántúl, Közép-Dunántúl, és az Észak-alföldi régióban végzett a legtöbb hallgató. Általános felnőttképzés területén Közép-Magyarország után az Észak-alföldi régió volt a legfelkapottabb képzőhely (3. táblázat).

2. táblázat. A képzést folytató intézmények száma, régióként 2013-ban
Table 2. The number of institutes offering trainings based on regions in 2013

Régiók	Intézmények száma
Dél-Alföld	157
Dél-Dunántúl	88
Észak-Alföld	191
Észak-Magyarország	113
Közép-Dunántúl	124
Közép-Magyarország	736
Nyugat-Dunántúl	127

Forrás: OSAP 1665; 2013.

3. táblázat. A képzésbe beiratkozottak száma, a képzés jellege szerint 2013-ban
Table 3. The number of students enrolled in the trainings based on the type of trainings in 2013

Régiók/ képzés jellege	Dél- Alföld	Dél- Dunán- túl	Közép- Dunán- túl	Közép- Magyar- ország	Nyugat- Dunán- túl	Észak- Alföld	Észak- Magyar- ország	Össze- sen
	2013/fő							
állam által elismert OKJ szakképe- sítést adó	17 004	10 397	13 376	40 912	16 499	18 979	13 905	131 072
munkakörhöz, foglalkozáshoz szükséges nem OKJ szakképe- sítést adó	2 986	7 386	4 310	15 123	2 765	4 173	4 158	40 901
hatósági jellegű (közl., hírközl., vízü. ágazati) képesítésre felk. képzés	2 083	711	1 713	11 265	1 386	2 435	2 173	21 766
általános felnőtt- képzés	5 970	4 511	5 578	28 172	4 881	10 904	6 100	66 116
nyelvi képzés	11 610	9 348	10 908	32 096	15 813	18 073	14 631	112 479
szakmai tovább- képzés	14 013	12 092	14 291	59 870	23 111	14 076	12 306	149 759

Forrás: OSAP 1665; 2013.

5. Összefoglalás

A regionális tudomány, a menedzsment, az egyéni, szervezeti és tapasztalati tanulás, az innováció és a versenyképesség meghatározó fogalom párhuzamai a tudás alapú gazdaság vagy tanuló gazdaság létrejöttének.

A tanuló régió fogalom megszületéséhez vezető folyamatban jelentős szerepe volt a tudás-alapú gazdaság és a tanuló gazdaság koncepciójának. A tudásgazdaság vagy a párhuzamosan használt tudás alapú gazdaság fogalma az új gazdaság szinonimájaként jelenik meg, és hangsúlyozza, hogy a fejlett gazdaságokban végbemenő növekedésben és innovációban a tudás és a tanulás elsődleges szerepet játszik.²¹

A tudás, a képzettség, az innovációs készség a gazdasági teljesítménynek és az egyéni karriernek egyformán meghatározó tényezőjévé vált. Ezzel megnőtt az oktatási intézményekkel szemben támasztott közvetlen igény arra, hogy piacokonform ismereteket és készségeket adjanak át a hallgatónak. Több fajta igény kerül szembe egymással, és a képzőintézményekre hárul a feladat, hogy megtalálják, illetve megteremtsék az igények és az elvárások közötti összhangot.

JEGYZETEK

1. Európa (2020): Az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés stratégiája. Európai Bizottság, Brüsszel 2010. 03. 03.
2. Bajmóczy Zoltán (2008): A regionális innovációs képesség értelmezése és számbavétele a tanulásalapú gazdaságban. In: Lengyel I.–Lukovics M. (szerk.): Kérdőjelek a régiók gazdasági fejlődésében. JATEPress, Szeged, 26. p.
3. OECD (2001): Science, Technology and Industry Scoreboard. Towards a Knowledge-based Economy. OECD, Párizs.
4. OECD (2000): Knowledge Management in the Learning Society, OECD, Párizs.
5. Lengyel Imre (2005): Egyetemek lehetőségei elmaradott régiók versenyképességének javítására. In.: Glück R.–Rácz G.: Évkönyv 2004–2005. II. kötet, PTE KTK Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, Pécs 193–202. p.
6. Carroll John és Bloom Benjamin (1963): A mastery learning elmélete.
7. Derényi András–Tóth Éva (2011): Validáció. A hozott tudás elismerése a felsőoktatásban. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 130–134. p.
8. Tóth Éva (2008): A nem formális és informális tanulás elismerése. Egy OECD-projekt tanulsgai. Oktatási és Kulturális Minisztérium, Budapest 15–19. p.
9. Kálmán Anikó (2009): Az oktatástól az önálló tanuláshoz. Tanulás támogatás, útmutató füzetek. BME, APPI, Budapest.
10. Kennedy, Declan (2007): Tanulási eredmények megfogalmazása és azok használata. Gyakorlati Útmutató. University College Cork (UCC).
11. Wiwczarowski Troy B. (2013): Effective English Business Communication Training: On Developing Negotiation Skills. Porta Lingua – 2013. Innováció és nemzetközi együttműködés a szaknyelvoktatásban és kutatásban, Debrecen 305–314.
12. Kolb, David (1976): Learning Style Inventory Technical Manual. McBer, Boston.
13. Süli-Zakar István (2004): Regionalizmus és régió. In: A középszintű közigazgatás reformja Magyarországon 2. Tér szerkezet – régió – vonzáskörzetek – kistérség. Székesfehérvár–Pécs, 14–24. p.
14. Lengyel Imre (2000): A regionális versenyképesség tényezői, különös tekintettel a Dél-Alföldre. In: Versenyképesség – regionális versenyképesség. SZTE Gazdaságtudományi Kar Közleményei, JATEPress, Szeged.
15. Barakonyi Károly (2004): Rendszerváltás a felsőoktatásban. Akadémiai Kiadó, Budapest, 70. p.
16. Barakonyi Károly (2004): Rendszerváltás a felsőoktatásban. Akadémiai Kiadó, Budapest.
17. Németh Balázs (2006): A tanuló régió szerepe az egész életen át tartó tanulás megvalósításában. Új Pedagógiai Szemle, 2006. június.
18. Benedek András (2009): Szakképzés: változás vagy reform? In: Képzés az oktatáskutatásban? Tanulmányok Kozma Tamás 70. születésnapjára. Szerk.: Pusztai Gabriella–Rébay Magdolna. Csokonai Könyvkiadó, Debrecen 192–204. p.
19. Széll Kálmán Terv 2.0 (2012): A következő lépés. Magyarország Kormánya, Budapest, 2012. április 47. p.
20. Oláh Judit (2008): A szociális gazdaság jellemzői Magyarországon. In: Hagyományok és új kihívások a menedzsmentben: 140 éves a vezetés és szervezés oktatása a debreceni gazdasági felsőoktatásban. Debreceni Egyetem, Debrecen, 2008. október 2–3. 450–456. p.
21. Lundvall, Bengt-Ake (1992): National Innovation Systems: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning. Pinter Publishers, London.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bajmóczy Zoltán (2008): A regionális innovációs képesség értelmezése és számbavétele a tanulásalapú gazdaságban. In: Lengyel I.–Lukovics M. (szerk.): Kérdőjelek a régiók gazdasági fejlődésében. JATEPress, Szeged, 26. p.
- Barakonyi Károly (2004): Rendszerváltás a felsőoktatásban. Akadémiai Kiadó, Budapest, 70. p.

- Barakonyi Károly (2004): Rendszerváltás a felsőoktatásban. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Benedek András (Szerk.) (2008): Tanulás életen át (TéT) Magyarországon. Tempus Közalapítvány, Budapest.
- Benedek András (2009): Szakképzés: változás vagy reform? In: Kie az oktatáskutatás? Tanulmányok Kozma Tamás 70. születésnapjára. Szerk.: Pusztai Gabriella–Rébay Magdolna Csokonai Könyvkiadó, Debrecen 192–204. p.
- Carroll John és Bloom Benjamin (1963): A mastery learning elmélete.
- Csapó Benő (2006): A formális és nem formális tanulás során szerzett tudás integrálása. Iskolakultúra 2006/2.
- Derényi András–Tóth Éva (2011): Validáció. A hozott tudás elismerése a felsőoktatásban. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 130–134. p.
- Európa 2020: Az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés stratégiája. Európai Bizottság, Brüsszel 2010. 03. 03.
- Horváth Gyula (2006): Régiók és települések versenyképessége. Magyar Tudományos Akadémia, Regionális Kutatások Központja, Pécs.
- Kálmán Anikó (2009): Az oktatástól az önálló tanulásig. Tanulás támogatás, útmutató füzetek. BME, APPI, Budapest.
- Kennedy, Declan (2007): Tanulási eredmények megfogalmazása és azok használata. Gyakorlati Útmutató. University College Cork (UCC).
- Kolb, David (1976): Learning Style Inventory Technical Manual. McBer, Boston.
- Lengyel Imre (2005): Egyetemek lehetőségei elmaradott régiók versenyképességének javítására. In.: Glück R.–Rácz G.: Évkönyv 2004–2005. II. kötet, PTE KTK Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, Pécs 193–202. p.
- Lengyel Imre (2000): A regionális versenyképesség tényezői, különös tekintettel a Dél-Alföldre. In.: Versenyképesség – regionális versenyképesség. SZTE Gazdaságtudományi Kar Közleményei, JATEPress, Szeged.
- Lengyel Imre–Rechnitzer János (2009): A regionális tudomány két évtizede Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Lundvall, Bengt-Ake (1992): National Innovation Systems: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning. Pinter Publishers, London.
- Németh Balázs (2006): A tanuló régió szerepe az egész életen át tartó tanulás megvalósításában. Új Pedagógiai Szemle, 2006. június.
- OECD (2001): Science, Technology and Industry Scoreboard. Towards a Knowledge-based Economy. OECD, Párizs.
- OECD (2000): Knowledge Management in the Learning Society, OECD, Párizs.
- Oláh Judit (2008): A szociális gazdaság jellemzői Magyarországon. In: Hagyományok és új kihívások a menedzsmentben: 140 éves a vezetés és szervezés oktatása a debreceni gazdasági felsőoktatásban. Debreceni Egyetem, Debrecen, 2008. október 2–3. 450–456. p.
- Süli-Zakar István (2004): Regionalizmus és régió. In: A középszintű közigazgatás reformja Magyarországon 2. Térszerkezet – régió – vonzáskörzetek – kistérség. Székesfehérvár–Pécs, 14–24. p.
- Szell Kálmán Terv 2.0 (2012): A következő lépés. Magyarország Kormánya, Budapest, 2012. április 47. p.
- Tóth Éva (2008): A nem formális és informális tanulás elismerése. Egy OECD-projekt tanulságai. Oktatási és Kulturális Minisztérium, Budapest 15–19. p.
- Vámosi Tamás (2011): Képzés, tudás, munka. A magyar szak- és felnőttképzési rendszer szerepe és funkciója a társadalmi-gazdasági térben a 21. század elején. Új Mandátum, Budapest.
- Wiwczaroski Troy B. (2013): Effective English Business Communication Training: On Developing Negotiation Skills. Porta Lingua – 2013. Innováció és nemzetközi együttműködés a szaknyelvtanításban és kutatásban, Debrecen 305–314.